

הציף אותו, לכן דינו כאוקיינוס. ואסור לברך עליו "עושה מעשה בראשית" כי זו ברכה לבטלה.].

גם הלשון שנכנסת לכיון מפרץ סואץ, וכן הלשון שנכנס למפרץ אילת, דינם כים סוף, וברכתם כים סוף "שעשה את הים הגדול". [ועוד הארכתי בנושא אמריקה ויתר הימות ונהרות בעולם. ואכמ"ל.].

*

בענין ברכת ראיית "ים המלח"

ומעתה נובין ונדון בס"ד, גם בענין, אם מברכים על ראיית "ים המלח", ואם כן, מה מברכים, "שעשה את הים הגדול", או "עושה מעשה בראשית".?

(א) רש"י (פרשת לך לך י"ד ג') כתב: עמק השדים, כך שמו, על שם שהיו שדות הרבה. הוא ים המלח, לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר, שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו. עכ"ל. ולכאורה מוכח שים המלח, לא היה, אלא "היו בו שדות הרבה", ורק "לאחר זמן נמשך הים לתוכו", ו"נעשה ים המלח". אולם כאשר מתבוננים רואים ההיפך, כי יש לדון מהו הלשון: "נמשך הים לתוכו", על איזה ים מדובר שנמצא שם באזור סדום, חוץ מים המלח עצמו. אלא שיכול להיות שהיה אז ים מלח קטן, שלאחר זמן נעשה גדול, ועכ"פ היה ים המלח, אלא שכעת גדל יותר. וכן יש לדייק, ממדרש אגדה, שנתבקעו הצורים "סביבותיו", ומוכח שהים היה קיים, אלא שנמשכו יאורים לתוכו, ומוכח נמי שהיה, אלא שהיה קטן ולאחר זמן גדל לים המלח. נמצא שים המלח היה, אבל לא בקנה מידה של היום שהוא גדול, אלא ים קטן. ולכן אפשר לומר עליו עושה מעשה בראשית. וכן מבואר להדיא בתרגומים יונתן ואונקלוס שקראו לו בשמו. ושוב בינותי בפרשת לך לך למעלה (נפרק יג פסוק י'): וירא לוט את ככר הירדן כי כולה משקה, ופירש"י, ארץ נחלי מים לפני שחת ד' את סדום ואת עמורה היה אותו מישור. כגן ד' לאילנות, כארץ מצרים לזרעים". עכ"ל. ובגמרא (סוטה לז.) שאין לך מעולה בכל הארצות יותר מארץ מצרים שנאמר כגן ד' כארץ מצרים. ע"כ. ובתרגום יונתן בן עוזיאל פירש, "כולה בית שקיא, הוות ארעא ההיא משבחא באילניא, כגינוניתא דה'. ובעילתא כארעא דמצרים". ע"כ. נמצא שאיזור זה

של סדום ועמורה היה כולו משקה העפר היה תיחוח מרווה במים ועשוי כגן עדן אילנות למכביר. ומכיון שאיזור זה היה בו ארץ נחלי מים מימות מעשה בראשית, מוכח שאפשר לברך על זה. מידי דהווא אנהרות, שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית. ומה שנעשה אח"כ ים גדול, על היסוד הקיים שעליו אנחנו מברכים, ובפרט שהכל נעשה בידי שמים ולא בידי אדם. נוגם את הדוחה דוחה בקש, ואומר, לפי הנראה במפה, שכבר הירדן, הוא למעלה מים המלח, ועליו מדובר, שהיה ארץ נחלי מים, אבל ים המלח, או מקום ים המלח, לא היה ים בכלל, וממילא דל ים המלח מהכא. אבל התשובה לזה פשוטה לפניה, בלשון רבותינו בא הלשון: נמשך הים לתוכו, ולשון סביבותיו, ולשון ארץ נחלי מים, לשון ארץ נופל על איזור שלם, ואיזור ים מלח נחשב לאיזור זה. לכן, מכיון שרש"י מביא שנתבקעו בו צורים מאיתו יתברך, והיו שם כבר יאורים יאורים, אנחנו מברכים עליהם שהיו כבר, ונמשך עליהם עוד מים, ונעשה אחר כך, לפי שיסוד המים שיש שם הם ממעשה בראשית. ולכן ברכתו "עושה מעשה בראשית". ואינם מים הגדול שברכתם "שעשה את הים הגדול", או שלא מברכים עליהם כגון שנעשו בידי אדם, כמו תעלת סואץ, שנעשתה בידי אדם משנת 1860 לערך. שלא מברכים עליו כלל, וכן, על "תעלת אירי" (שנקראה בעבר "תעלת זאג"), בגבול ניו יורק - קנדה. והטעם, לפי שנעשו בידי אדם, אבל מה שנעשה על ידי הקב"ה, מברכים עליהם]. וכמו שראינו שים התיכון וים סוף שלא היו בימי בראשית, ונעשו אח"כ, שמברכים עליהם ברכת הים הגדול, אע"פ שלא היו קיימים, לפי שהם בכלל ים אוקיינוס לפי שהוא הציפם ומימיהם הם מי ים אוקיינוס. משא"כ "תעלת סואץ" ו"תעלת אירי" שנעשו בידי אדם שלא מברכים עליהם כלל. והרי הוא כמבואר.

(ב) אולם איתא במדרש ב"ר (פרשה מג סוף פסקא ה): "הוא ים המלח, אמר רבי אייבו, לא היה שם ים, אלא צורות היאור נתבקעו ונעשו ים, הה"ד בצורות יאורים בקע. עכ"ל. וכ"ה בילקוט שמעוני. ומבואר שים המלח לא היה בכלל. ורק יאור ונחלי מים בלבד. וממילא לא שייך לברך על ים המלח עושה מעשה בראשית. ונמצאו מדרשים חלוקים. וכן מצאתי עוד במדרש כונן (ואנא נחורא שלמה נחשית, אוח תקמח) וז"ל: ולמקוה המים קרא ימים, אלו ים סדום, ים סלית, ים ירמוך, ים המלח, ים הערבה, ים טבריא, וים הגדול, שאע"פ שהם תחומי מי אוקיינוס הם קרויים ימים, שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. ע"כ. ומדרש זה כולו מקשה אחת. כי מצד א' ים המלח וסדום וערבה כאילו שלשה מימות התחברו לאחר זמן. ומאידך קשה שקורא לכולם שהם תחומי ים אוקיינוס בשעה שאין להם קשר עם

האוקיינוס, לבד מים הגדול אם מתכוין לים התיכון. וכן ראיתי בתורה שלימה שהעיר בזה ממ"ש בגמרא (נ"ז ע"ד) ועוד, והעלה שאולי מדרש זה כרבי מאיר. ע"ש, ובאות תקנה. ע"ש. ומוכח דעדיין יש ספק אם ים המלח היה ים כמו שהוא כעת או מחולק לכמה נהרות.

ועכ"פ מה שאנחנו נלמד בבירור, רק ממאי דאיתא בגמרא (נכתל ע"ד): "מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, אלו שבעה ימים, וארבעה נהרות, שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן שבעה ימים, ימה של טבריא, ימה של סדום, ימה של חילת, ימא של חילתא, ימה של סבכי, ים אספמיא, וים הגדול". עכ"ל. הרי שמונה מבין שבעת הימים שנוסדו ונבראו מששת ימי בראשית, שמקיפים את ארץ ישראל, גם את "ימה של סדום", ומוכח שים המלח, היה, אלא שנקרא ים של סדום, ומיירי שעדיין לא נתמלח, עד מהפיכת סדום ועמורה. וגם ליישב את המדרש כונן ה"ל, דמיירי בים המלח קודם היותו מלוח, שהיו שם צורים וחלקיקי ימות קטנים לכן נקרא בכמה שמות, פעם ים סדום, ופעם ים ערבה, וכנראה רומז גם על שני חלקי ים המלח עם הלשונית שמכירים עד היום, וגם היום שנתייבש הרבה חלקים ממנו בחלקו הדרומי, נראה כאילו חוזר למה שהיה מתחילת בריאתו. אבל בכל מקרה כיון שייסודו היה קיים, נחשב לים שנברא מששת ימי בראשית ומברכים עליו "עושה מעשה בראשית". וכמו שנבאר עוד בסמוך. [ומה שמזכיר בגמרא בתרא הנ"ל, גם את הים הגדול, ומשמע שים התיכון היה מששת ימי בראשית, ועכ"פ בחלקו המזרחי מול ארץ ישראל, וכלשון הגמרא "שמקיפין את ארץ ישראל", ורק אח"כ הוצף ממיצרי ג'ברלטאר מזרחה עד עכו ויפו, ונעשה כל אגן ים התיכון ים שלם כמו שרואים היום. ולכן ברור שקשה להחליט עד איפה מברכים עושה מעשה בראשית, ומאיפה מתחיל שעשה את הים הגדול. (וכמו שראינו לח"ל שפירשו גטול נהר פרט, נגמרא נרכות נט: הוואה פרט אגיסרא דנבל אומר נחך עושה בראשית, והאידנא דשנייה פרסאי וכו'. ע"ש). אבל דבר הלמד מעניינו, הוא, שבכל מקרה אפשר לברך על ים המלח עושה מעשה בראשית על אותו חלק שהיה כבר מתחילת הבריאה, ואפילו אם נחשיב אותו ל"נהרות, וארץ נחלי מים", שמברכים עליהם בשופי עושה מעשה בראשית. וכמו שביארנו בתחילה. ודו"ק].

ג) ולמעשה ים המלח, לא היה מלוח, אלא היה מתחילה מים מתוקים, שהרי מבואר בפסוק ורש"י: "כי כולה משקה, ארץ נחלי מים", והיתה משקה את כל האיזור. וכאשר המטיר עליהם אש וגפרית גם מלח. ונעשה כל הים

מלות. שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה... כמהפכת סדום ועמורה... אשר הפך ד' וגו'. נמצא שנהפך מהות המים עם מלח, מה שלא היה כן בתחילה. ועל זה שפיר מצי לברך "עושה מעשה בראשית". לפי שהכל נעשה בידי שמים. וכ"פ בפשיטות הגאון יעב"ץ במר וקציעה (סימן רכח) שעל ים כנרת וים המלח מברכין עושה מעשה בראשית. וכ"כ הרב תפארת ישראל (ננוע, פרה פ"ח אות ד) שעל ים כנרת וים המלח וים הכספי, מברכים עושה מעשה בראשית. ע"ש. [ומכאן י"ל ע"ד הגאון ממונקאטש בנימוקי או"ח סימן רכח, בשם ספר פרדס להרב יוסף שוארץ, דעל ים המלח אין לברך כלל דהוא מין קללה מה שנעשה בגזירת הפיכת סדום וכן עוד טעמים ובירור הדברים ע"ש. ולפי האמור אינו כן, דסוף סוף, היה שם מים, יאור, וארץ נחלי מים. וכמבואר].

וגם מרן שכתב בב"י (סימן רכח): "קים להו דלא השתנה פרת מהלכו ע"י אדם משם ולמעלה, אבל משם ולמטה סיבוהו בני אדם דרך אחרת, על כן משמע דלא מברכין על הנהרות עושה מעשה בראשית, אלא כשרואה אותם במקום שלא נשתנה מהלכם ע"י אדם. ולא ידעתי למה לא כתבוהו הפוסקים". עכ"ל. מוכח שכל הקפידא היא, שצריך שלא ישתנה מהלכו ע"י אדם, וממילא גם ים המלח לא נשתנה ע"י אדם, ומשמע שאפשר לברך. ופלא על כמה מחכמי דורנו (נש"ת שנת ה'ת"ט סימן מו) שאומרים לא לברך על ים המלח, מטעם זה, והרי ים המלח נשתנה ע"י הקב"ה. וממילא מברכים עליו. וכבר גדולי שלפנינו הורו לברך על ים המלח ללא ספק. [נכעת בהתש"ס נדפס ספר אמת ליעקב לרבי יעקב קמנצקי זצ"ל, ושם כתב בפשיטות שמברכים על ים המלח עושה מעשה בראשית]. לכן נראה פשוט שעל ים המלח מברכים עושה מעשה בראשית. לפי שיש בו מים מה שנעשה בימי בראשית, אלא שנוסף עליו עוד בידי שמים ואנחנו מברכים על היסוד. ומעיקרא אפילו אם נחשיב אותו כנהר כמו שאמר רש"י "ארץ נחלי מים", ממילא מברכים על הנהרות עושה מעשה בראשית. ולכן ברור דלא שבקינן פשיטותיהו דרבנן היעב"ץ והתפארת ישראל והרב קמינצקי, מפני ספקם של חכמי הדור שלנו.

(ד) ולסיום, הנני סודר לפניך את סדר הלימוד: מתחילה היה "ים המלח" ארץ נחלי מים, שברכתם "עושה מעשה בראשית". והיו מים מתוקים ולא מלוחים, לפי שהיו משקים את כל ככר הירדן. ואחר כך, דהיינו, לאחר שהקב"ה, ביקע צורים ויזובו מים, שהוציא הרבה מים מהצורים, שהיו שם, בבחינת: הכה בצור ויוציא ממנו מים. ועדיין מים אלו מעורבים עם

הנהרות של ארץ נחלי מים, ומברכים עליהם "עושה מעשה בראשית". והיו מתוקים. ואחר כך, דהיינו אחרי הפיכת סדום ועמורה, שהמטיר ד' מטר וגפרית ומלח, והכל נעשה מלוח, פשוט שגם כל הנהרות והמים שנערמו יחד באיזור ים המלח, נהפך כולו ממים מתוקים למים מלוחים, וכמו שהם עד היום. ולכן עדיין ברכתו היא "עושה מעשה בראשית", משני טעמים, חדא, שזה היה על ידי הקב"ה, הן הריבוי במים, והן השינוי המהותי ממים מתוקים למים מלוחים, ולא נחשב נעשה בידי אדם, ושנית לפי שעיקר הים הזה, היה כבר מאז, לכן כיום כולם יודו שמברכים על ים המלח "עושה מעשה בראשית". והטעם העיקרי הוא, מכיון שאיזור זה היה מכבר ארץ נחלי מים מימות מעשה בראשית, מוכח שאפשר לברך על זה. מידי דהוה אנהרות, שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית. ומה שנעשה אח"כ ים גדול, על היסוד הקיים שעליו אנחנו מברכים, ובפרט שהכל נעשה בידי שמים ולא בידי אדם, לכן אין ספק שמברכים עליו. והדברים ברורים בס"ד. [ומ"ש בספר חזון עובדיה, ברכות, עמוד תסט, שאי אפשר לברך על ים המלח בגלל מ"ש בש"ע "שצריך שלא נשתנה מהלכו על ידי אדם". ע"ש. הדבר ברור שים המלח לא נשתנה ע"י אדם, אלא ע"י הקב"ה שהפך את סדום ועמורה והכל נהיה מלח. וכידוע, ולכן שפיר מברכין עליה. וכאמור. גם בספר ברכת יצחק (נרמט נסימן נח) כתב: ומ"מ על ים כנרת וים המלח, יוכל לברך כיון שנקרא ים, מסתברא דלא גרע מארבע נהרות, וכן פסק שם באול"צ. עכ"ל. ואע"פ שנעלם ממנו כל הדיון בים המלח, שלא היה ים כמו שהוא היום, ממעשה בראשית, אלא שנעשה אח"כ, ע"י שהקב"ה בקע צורים ונשפכו המים לתוכו, וכמו שהזכרתי בתחילת התשובה, אבל הסברא הזאת של "לא גרע מד' נהרות", אנא דאמרי, כיון שהיה ארץ נחלי מים, לכן שפיר מברכין על ים המלח על יסוד המים שבו ממעשה בראשית. וכמבואר היטב בס"ד.], והמנהג היה וגם היום פשוט, לברך על ים המלח: "ברוך עושה מעשה בראשית", בפני גדולי הדור האחרון ולא צפצף אדם מעולם. לכן לפע"ד כן עיקר להלכה ולמעשה. הנלע"ד כתבתי בס"ד, והשי"ת יאיר את עינינו באור תוה"ק תורת חיים. אכ"ר.

המורם מהאמור:

א. הרואה את ים המלח מברך "ברוך עושה מעשה בראשית". וכך פסקו גדולי האחרונים, הגאון יעב"ץ, והגאון תפארת ישראל. [והגאון רבי יעקב קמינצקי, והגאון רב"צ אבא שאול. ע"ה].

ב. ואין הבדל בין הרואה את הקטע הצפוני של הים שמתחבר עם הירדן, לבין החלק הדרומי, שכיום הוא נחלק לחלקים רבים, שהרי ידוע היום שים המלח נחלק לימים הרבה, לפי שהרבה חלקים בים התייבשו, הן בידי שמים והן בידי אדם, אבל עיקר יסודו שהיה מ"ארץ נחלי מים" וכן "הצורים שהיו שם בתחילה", עדיין נשאר קיים, ועליו אנחנו מברכים בשופי. ובימינו ברור הדבר, שגם האחרונים שאמרו לא לברך, לפי שחשבו שלא היה בכלל, וזה לא נכון, שהיה אלא שנוספו עליו עוד מים, וגם הקב"ה הפכו ממים מתוקים למים מלוחים. וזה פשוט.

ואם יתעקש המתעקש, אמור לו: הגע עצמך, תקרא להם נהרות שהיו ממעשה בראשית, ומברכים עליהם עושה מעשה בראשית. כי כמו שהים תיכון, לא היה קיים כלל, וכשהציף האוקייאנוס דרך מיצרי ג'ברלטאר לתוך אגן ים התיכון עד עכו ויפו, נעשה ים תיכון, ואנחנו מברכים על ים התיכון "שעשה את הים הגדול", ללא ספק, והטעם, לפי שהמים הללו הם באו ושייכים לאוקיינוס. ולכן מברכים עליהם בשופי. והוא הדין ים המלח, שבתחילה היו במקום הזה, נהרות, וצורים, ונחלים, ממש ארץ נחלי מים, וברור הדבר שאפילו רק עליהם, מברכים "עושה מעשה בראשית". וכעת שהוצף על ידי ההפיכה של ד', וגם נוסף עליו גפרית ומלח וכו', עדיין הקיים שהוא מים הראשונים, קיימים, ואנחנו מברכים עליהם בשופי.

*

כעת בא לידי ספר שו"ת בצל החכמה להגאון המפורסם רבי בצלאל שטרן זצ"ל, וראיתי אליו בחלק ב' סימנים יו"ד עד סימן יז, והתרשמתי מאד בעיונו הזך והנפלא ומבקיאותו המפליאה, ובירכתי עליו ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. ולעניינינו ראיתי שחידש כמה יסודות, רק לא ראה דברי ר"י בר יקר שאי אפשר לברך על ים אוקייאנוס "עושה מעשה בראשית", אלא "שעשה את הים הגדול". אבל דבריו נאמרו בשום שכל ובעיון ישר מאד. והנאני מאד. והנני לסכם דבריו המאלפים בקיצור נמרץ, לרוב חביבותם אצלי: